

KULTURMILJÖUNDERLAG BÅTELLET, MARSTRAND

Båtellet inom fastigheten Marstrand 5:39 mfl, Kungälv kommun

OKTOBER 2014

**KUNGÄLV
KOMMUN**

INNEHÅLL

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Mål och syfte	3
Upplägg	3
HISTORIK	4
Samhället	4
Hamnstaden	5
Bränder	5
Badorten	6
KULTURMILJÖBESKRIVNING	8
Dokumenterade värden	8
Kulturmiljön	9
ANTIKVARISK BYGGNADSBESKRIVNING	
- VARMBADHUSET, BÅTELLET	14
ANALYS	22
Kulturmiljövärden - Kungsplan	22
Kulturhistoriskt värde	24
REKOMMENDATIONER	26
KÄLLOR	27

Beställare:

Kungälv kommun, genom planarkitekt Matilda Svenning
och Karin Svensson

Konsult:

Ansvarig bebyggelseantikvarie: Maria Olovsson, Acanthus
Handläggande bebyggelseantikvarie: Jenny Torle, Acanthus

INLEDNING

BAKGRUND

Kungälv kommun avser att upprätta ny detaljplan över Båtellet och angränsande marker. Vandrarhuset Båtellet, byggt som varmbadhus 1858, härstammar från tiden då Marstrand var en av Sveriges mest kända badorter. När nu kommunen planerar för områdets framtid upprättas detta dokument som ett kunskapsunderlag som behandlar närområdets kulturmiljövärden. Utredningen innehåller också en bedömning av Båtellets kulturhistoriska värde.

I planuppgift ingår att pröva exploatörens önskemål om att bygga om Båtellet till hotell. I planerna ingår också uppförandet av en ny kuranläggning, innehållande varm- och kallbassäng, restaurang samt rehablokaler. Kuranläggningen är tänkt att ligga på platsen för det gamla kallbadhuset, strax väster om Båtellet. Planen ska också pröva ett nytt vandrarhus beläget sydväst om Båtellet.

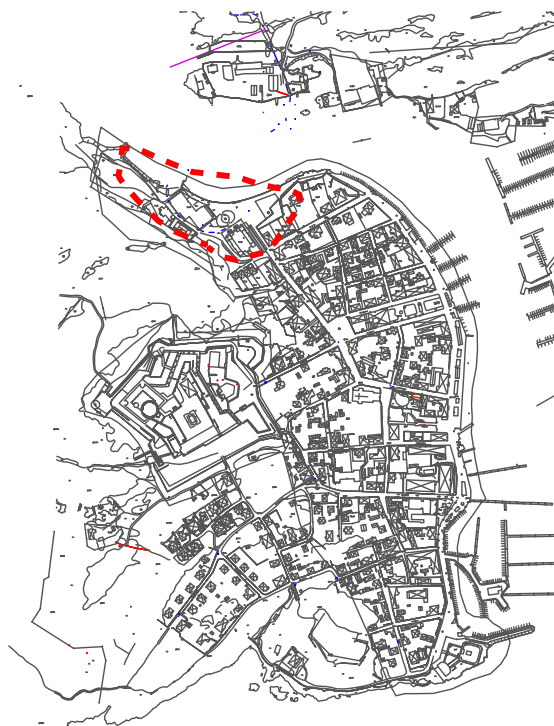
Bebyggelsen på Marstrandsön utgör ett område av riksintresse för kulturmiljövården och är utpekad som kulturhistoriskt värdefullt i Kungälv kommun kulturmiljöprogram.

MÅL OCH SYFTE

Syftet med denna utredning är att fastställa Båtellets kulturhistoriska värden, exteriört såväl som interiört. Underlaget ska utgöra grund för kommande arbete med planbestämmelser och konsekvensbeskrivningar. I denna utredning klarläggs byggnadens såväl som närområdets betydelse för Marstrand ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Utredningen preciserar också vad som kan vara viktigt för att dessa värden ska bevaras.

UPPLÄGG

Kulturmiljöutredningen inleds med en historisk beskrivning över Marstrand och planområdet. Därefter följer en kulturmiljöbeskrivning där Marstrands kulturhistoriska kvaliteter beskrivs och åskådliggörs. Kapitlet följs av en antikvarisk byggnadsbeskrivning av Båtellet där byggnadens kulturhistoriskt värdefulla delar beskrivs. Kulturmiljöutredningen avslutas med en analys där byggnaden, platsen och omnejdens kulturhistoriska värde preciseras. Här redovisas också rekommendationer inför planprocessens kommande skeden.

Utredningsområdet.

Marstrand på avstånd, Båtellet och societetshuset till höger i bild.

HISTORIK

SAMHÄLLET

Samhället på Marstrand har medeltida anor. Redan på 1100-talet upprättades ett franciskanerkloster på Marstrandsön. Staden Marstrand grundades dock först på 1200-talet av den norske kungen Håkan Håkansson i samband med en uppgångsperiod i sillfisket.

Kristoffer av Bayern utfärdade 1442 stadsprivilegier för Marstrand, vilka innebar ensamrätt på handeln i Bohuslän. Staden expanderade kraftigt under 1500-talets sillfiskeperiod, för att efter periodens slut förlora i betydelse. (Kungälv kommun 1990).

1658 blev Marstrand och övriga Bohuslän en del av Sverige i samband med freden i Roskilde. Samma år påbörjades byggnationen av Carlstens fästning. Fästningen hade föregåtts av andra försvarsanläggningar såsom kastell, skansar och blockhus. När Bohuslän blev svenskt påbörjades planer på en stark befästning på ön. En träskans uppfördes på det högsta berget väster om staden. 1667-73 byggdes skansen till och fick namnet Carlstens fästning. Fästningen fick sitt nuvarande utseende i samband med ombyggnationer utförda 1834-1857. Som befästning för norra och

Carlstens fästning grundad 1658. Bilden tillhör Bohusläns museum.

Marstrands kyrka 1943. Delar av den medeltida kyrkobyggnaden finns bevarad i murverket. Bilden tillhör Bohusläns museum.

En oljemålning på träpannå över Marstrand under Porto Franco-tiden 1775-1794. Målningen ägs av Göteborgs stadsmuseum. Motivet figurerar som vykort hos Marstrands hembygdsförening.

södra inloppen uppfördes bastioner. Södra Strandverket finns än idag bevarat som utställningslokal vid Marstrands sydöstra spets. Vid Badhusplan syns murverken från Fredriksborg (Norra Strandverket) som grundlades under 1730-talet. Carlstens fästning upphörde att räknas till rikets fasta försvar 1882.

HAMNSTADEN

1700-talets slut var en viktig tid för Marstrands samhälle. 1775 fick Marstrand frihamnsprivilegier av Gustav III, så kallad Porto Franco. Det innebar ett visst självstyre gentemot det övriga landet, med bland annat religionsfrihet, frihet från skrátvång och fri invandring. I ett konfliktfyllt Europa var frihamnen i Marstrand ett bra alternativ för handlare. Besök av amerikanska fartyg var exempelvis vanliga under tider då landet låg i krig med England.

Religionsfriheten ledde till invandring av ett flertal judar, mot vilka det rådde starka restriktioner i övriga landet. Skandinavians första synagoga inrättades här 1782 i bastionen Fredriksborg (Norra Strandverket). Den judiska kolonin blev dock inte så långvarig, utan skingrades 1795 och flyttades, främst till Göteborg. Frihamnsprivilegierna samt god tillgång på sill, gjorde Marstrand till en av landets förmögaste städer. Många lockades hit och befolkningen tredubblades på kort tid från runt 500 till 1500 invånare. Bohuskusten har haft flera sillperioder. 1556–1589, 1660–1680, 1747–1809, 1877–1906, är de i historisk tid mer kända perioderna.

BRÄNDER

Marstrand har drabbats av flera bränder under årens lopp. Bränderna 1643, 1682, 1824, 1867 och 1947 har alla påverkat Marstrands karaktär. Bränderna har inte minst påverkat Marstrands bebyggelsestruktur och stadsplan där gator och kvarter rätats ut under historiens lopp. De har också bidragit till att mycket lite av den äldre fiskarbebyggelsen från 1600, 1700 och 1800-talen har försvunnit. Några kvarter präglas dock fortfarande av tät och oregelbunden bebyggelse där uthus och små stugor påminner om den äldre fiskarbebyggelsen.

Bastionen Fredriksborg, Norra Strandverken. Rymde Skandinavians första synagoga 1782-1795.

Kajen full med sill vid Malepert invid sillsalteriet på Köön.

BADORTEN

Badortslivet och havsbadandet kom till Sverige under tidigt 1800-tal efter förebild från England, Tyskland och de Holländska kusterna (Upplands-museet, 2013). Först ut med badortsverksamhet på västkusten var Gustafsberg och Strömstad. Där hade man ägnat sig åt brunnsdrinkning och sedermera saltvattensbad i kar på 1770- och 1780-talen. Hälsobrunnen på Gustafsberg hade använts åtminstone från 1730-talet. Under 1800-talet växte verksamheten vid de tidiga badorterna. De främsta badorterna vid denna tid var Gustafsberg, Strömstad och Varberg och efter ett tag även Marstrand och Särö. Vid 1800-talets mitt förbättrades kommunikationerna med ångbåtslinjer och järnvägar, och då grundades badortsbolag på fler orter längs kusten.

1822 startade badverksamheten i området kring Marstrandsön. Det var i Arvidsvik på Koön det första kallbadhuset uppfördes. Vid mitten av 1800-talet ansågs det dock för långt att ta sig dit från Marstrandsön och ett badbolag startades där 1843. Man uppförde ett varmbadhus i kombination med societetshus. Huset låg vid norra inloppet, vid n.v. Kungsplan, och det blev också där som verksamheten kom att utvecklas vidare med nytt varmbadhus, kallbadhus och societetshus (Bohusläns museum).

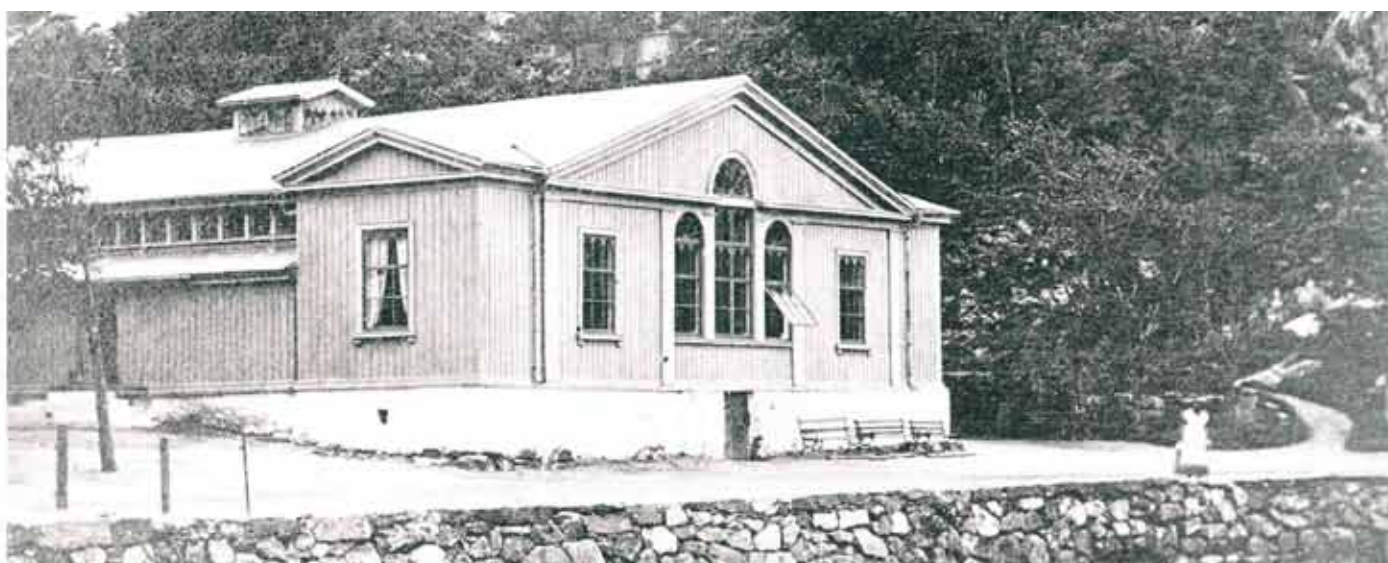
I takt med Marstrands ökade popularitet som badort utökade badbolaget sin verksamhet, och byggde nytt kallbadhus 1856 och ett nytt varmbadhus 1858 (n.v. Båtellet). I stort sett varje sommar från

Kallbadhuset i Arvidsvik grundades 1822 i ett ombyggt silsalteri. Bilden tillhör Bohusläns museum.

Det nya societetshuset som uppfördes 1886.

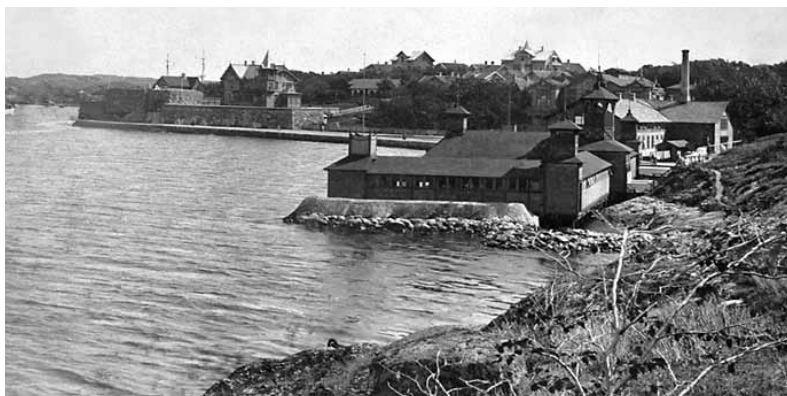

Marstrands första varmbadhus och societetshus byggdes 1843. Byggnaden blev ett renodlat societetshus när varmbadhuset byggdes (n.v. Båtellet).

1887 och fram till 1907 fick man besök av kung Oscar II. Detta gav badortslivet i Marstrand en kunglig glans vilket ökade ortens popularitet än mer. Vid Kungsplanen som kom att bli badortsverksamhetens centrala plats byggdes ett nytt societetshus 1886.

En societetspark uppfördes i anslutning till societetshuset, med flera småbyggnader för gymnastik, biljard och kägelspel. Där fanns även sommarrestaurangen Alphyddan, som fick en ersättare på samma plats 1871, och ytterligare en restaurang intill, kallad "Schweizeribyggnaden". Badgästerna hyrde in sig på olika håll i staden. På 1890-talet byggdes hotell, som exempelvis Grand Hotel och Turisthotellet.

Bryggor och strandpromenader behövdes för friluftslivet. Kajen som anlagts under sent 1700-tal förbättrades på 1890-talet. Segelturer hörde till, ibland på läkarordination för att man riktigt skulle komma åt att andas in den hälsosamma havsluften. Många fiskare kom att kombinera fiskeverksamheten med att ta ut turister på segelturer under sommarhalvåret.

Kallbadhuset, varmbadhuset och Kungsplan kring sekelskiftet 1900. Bilden tillhör Bohusläns museum.

Söder om societetshuset låg restaurang Alphyddan. Byggnaden är sedan länge riven. Bilden tillhör Bohusläns museum.

Baderskorna från varmbadhuset står uppgradade inför kungens ankomst sommaren 1902 (D, Isitt, Marstrands fotoklubb 1991).

KULTURMILJÖ- BESKRIVNING

DOKUMENTERADE VÄRDEN

Riksintresse för kulturmiljövård

Motivering:

Småstadsmiljö av medeltida ursprung i skydd av Carlstens fästning, som visar utvecklingen från betydelsefull handelsplats och militär stödpoint i en orolig gränsbygd, till fashionabel kunglig badort under 1800-talets andra hälft. Fästningsmiljö.

Uttryck för riksintresset:

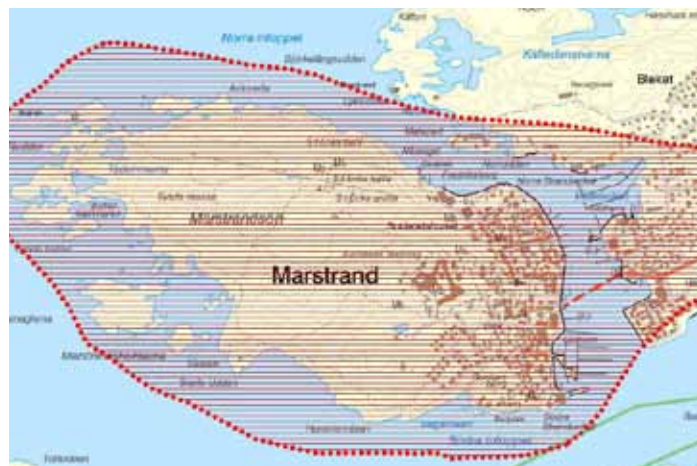
Bevarade drag av medeltidens planmönster och regleringar under 1600-talet och senare. Gatunät, tomtfigurer, öppna platser. Försvarsanläggningarna, främst Carlstens fästning från 1600-talet med utanverk från 1834-57. Kyrka med medeltida anor, rådhus och bostadsbebyggelse i trä från 1700-och 1800-talen. Badortsepokens byggnader och miljöer. Gaturummens prägel, med stenläggning och staket. Kajer och hamnmiljöer. Bebyggelsens skala och karaktär samt uttryck för stadens spridning av verksamheter och sociala skiktning. Trädgårdar och planteringar. Carlstens fästnings siluett. Områden av riksintresse för kulturmiljövården skyddas enligt Miljöbalken kap 3.

Fornlämning

Marstrands stadsbebyggelse vilar idag på ett kulturlager från medeltid samt 1500- 1700-tal. Området är utpekat som fornlämning och är skyddat enligt kulturmiljölagen kap 2.

Bevarandeprogram

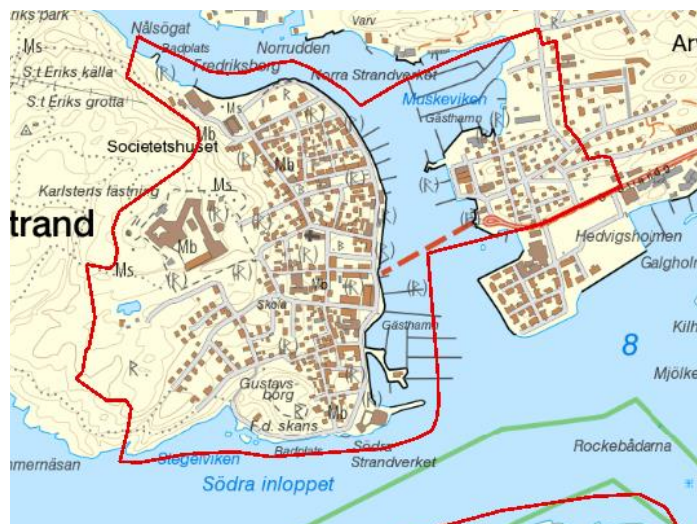
Marstrand och dess bebyggelse är beskriven och utpekad som kulturhistoriskt värdefull i kommunens kulturmiljöprogram från 1990.

Marstrand är av riksintresse för kulturmiljövården. Här visas utbredningsområdet.

Stora delar av Marstrands bebyggelseområde vilar idag på det medeltida kulturlagret.

Området som är utpekad i kommunens bevarandeprogram.

KULTURMILJÖN

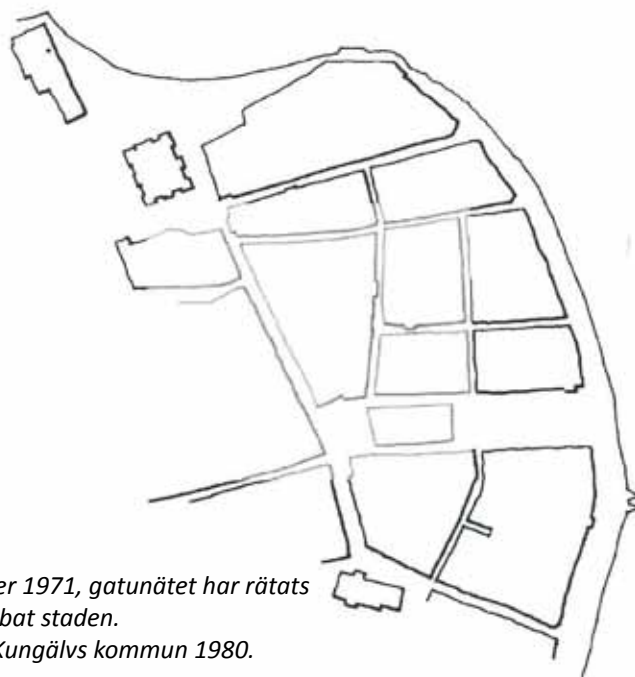
Stadsbildningen

Marstrand är i dag en unik småstad ute till havs. Bebyggelsemässigt är lite bevarat från stadens medeltida ursprung, kyrkobyggnaden har som enda byggnad delar bevarade från medeltiden. Dagens stadsplan bär i viss mån spår av medeltiden där klosterkyrkan och torget låg längs en skyddad gata utefter berget. Från denna huvudgata ledde mindre gator som mynnade ut mot bryggorna i hamnen. Den första kända kartan upprättades 1644 och då som två förslag på uppbyggnad efter en större brand. Den första kända stadsplanekartan från 1669 visar dock att lite av de båda förslagen på stadsplanerna kom att realiseras. Gatorna och kvarteren var vid denna tid fortsatt mycket oregelbundna. Nästa kända stadsplanekarta från 1776 visar dock på uträtade gator och tydliga kvartersindelningar, en struktur som finns kvar än idag.

Öns bebyggelse har anlagts efter de naturliga förutsättningarna. Ön består av en mäktig gnejs- och granitartad klippa. Stadsområdet har vuxit fram på öns östra del, på ett smalt landområde som begränsas av branta skyddande berg mot väster och av vatten på övriga sidor. Den höga klippan och de intilliggande bergiga öarna i öster bildar en naturlig och väl skyddad hamn. Dessa är Marstrands naturliga förutsättningar och anledningen till att staden bildades här.

Marstrands bebyggelsemönster 1669 som bär spår från den medeltida staden. Illustration från stadsplanen, Kungälv kommun 1980.

Marstrands bebyggelsemönster 1771, gatunätet har rätats ut efter alla bränder som drabbat staden. Illustration från stadsplanen, Kungälv kommun 1980.

Stadens bebyggelse har anlagts på ett smalt parti i skydd av den branta klippan mot vinden från väster. Carlstens fästning dominerar öns siluett.

Militär närvaro

Flera olika faktorer är orsaken till utformningen av Marstrands unika bebyggelse och den bebyggelsestruktur som finns idag. På grund av Marstrands strategiska läge i en orolig gränsbygd har militär verksamhet varit viktig på ön. Marstrands karaktäristiska siluett med Carlstensfästnings monumentala läge på öns topp är ett tecken på detta. Därtill kommer Södra Strandverket och Fredriksborg vid norra hamninloppet.

Handel och fiske

Det strategiska läget har också främjat handel och sjöfart vilket starkt har bidragit till bebyggelsens stadsmässiga karaktär. Handelshusen längs Hamngatan och rådhuset för att nämna några. Under perioder då handeln på Marstrand varit stark har bryggor, magasin och lastplatser byggts ut. Kajen har höjts i omgångar och beräknas nu vara 1-1.5 m högre än vid medeltiden. Hamnen och kajen har byggts om och moderniserats ett flertal gånger. Fiskerinäringen har i perioder varit av mycket stor betydelse på Marstrand, främst under de stora sillperioderna som varit under århundraden. I dag finns ingen fiskerinäring på Marstrand men spåren av fisket speglas i bebyggelsen genom de mindre fiskarstugorna som finns bevarade inne i vissa kvarter.

Södra strandverket som försvarade Marstrands södra inlopp.

Delar av den äldre kajkanten finns bevarad.

Den tidigare militära närvaron på Marstrandsön är fortfarande påtaglig. Handelshusens förhållandevis storskaliga byggnader från sekelskiftet bidrar till den stadsmässiga karaktären.

Carlstens fästning mynnar ut i det som idag är Kungsgatan.

Rådhuset vid torget. Delar av byggnaden härstammar från 1600-talet. Byggnaden är kraftigt ombyggd på 1800-talet.

En mycket vacker gatubeläggning är bevarad på många gator i Marstrand. Kullersten, stora skifferhällar och gatsten blandas om vart annat. Viktigt inslag för stadskaraktären.

Ett av öns äldre handelshus i kv. Rådmannen, uppfört på 1700-talet.

En del äldre fiskarbebyggelse finns bevarad inne i kvarteren. Stugorna är en byggnadstyp som ersatts med mer stadsmässiga byggnader och påkostade sommarvillor efter att olika bränder drabbat staden.

Badortsepoken

När badortsepoken påbörjades på 1820-talet gav detta stora inverknings på hur Marstrands bebyggelse kom att utvecklas och gestaltas under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Byggnader försågs med inglasade eller öppna verandor, rikt dekorerade med snickeridetaler. Även andra typer av uterum såsom balkonger och terraser tillhörde stilepoken. Till detta uppfördes de för verksamheten nödvändiga byggnader som än idag präglar Marstrands karaktär; varmbadhuset, societetshuset, hotell Turisten och Grand Hotel.

Kajen har också fått en mer stadsmässig utformning med gatustensbeläggning, med stora skifferblock för att underlätta flanering som kom att bli en betydande verksamhet under badortsepoken.

Öppna och inglasade verandor var mycket populärt under badortsepoken.

Traditionell kustbebyggelse såsom dubbelhusen försågs ofta med tidstypiska verandor med rikt dekorerande snickeridetaler.

Varmbadhuset, uppfört 1858, är den äldsta av badortsepokens byggnader som finns bevarade. Byggnaden är uppförd i tidens rådande träarkitektur.

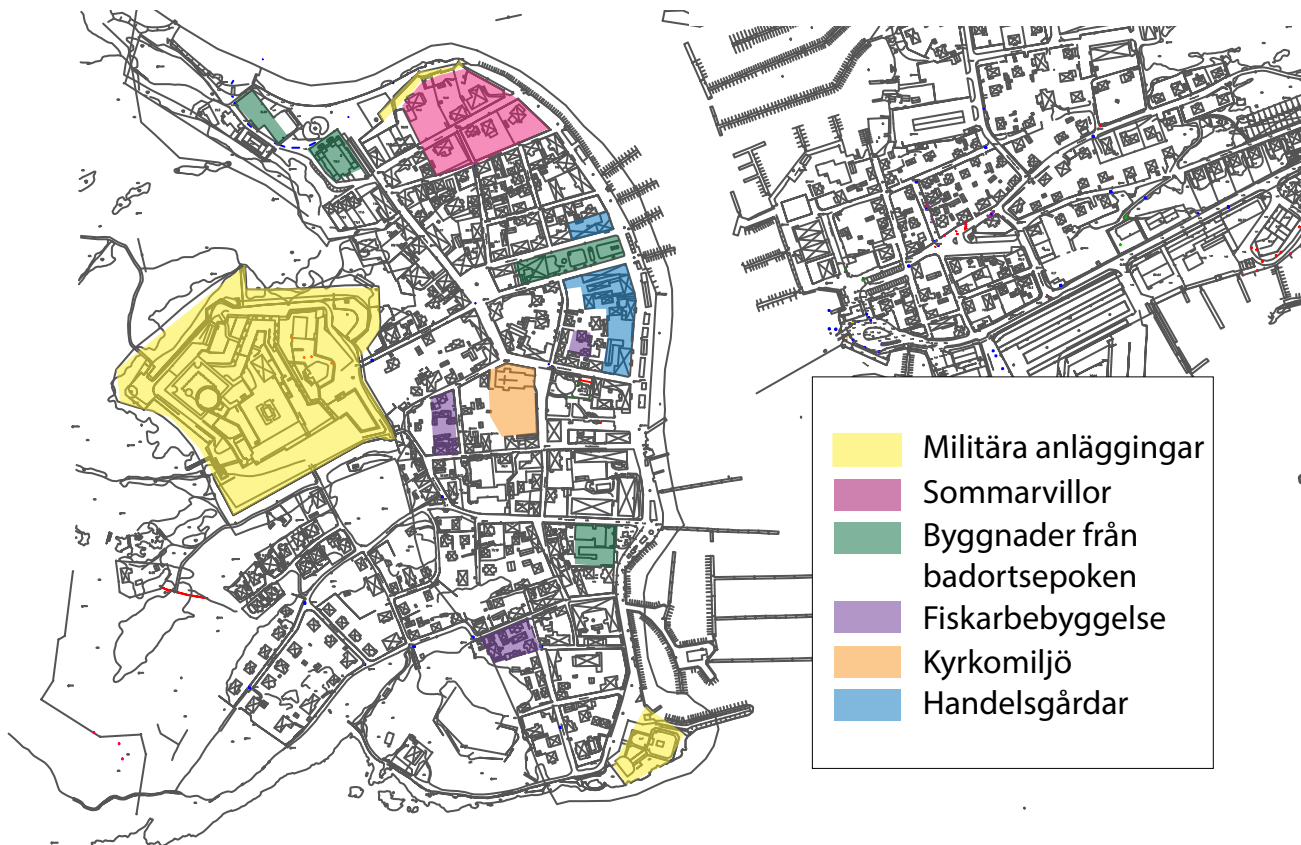
Under badortsepoken uppfördes flera sommarnöjen i Marstrand. Flera av dem kom att ligga vid Villagatan. Trädgårdar och staket var också en del av anläggningen.

Grand Hotel uppfördes 1892 och erbjöd ståndsmässigt boende för badande sommargäster.

Det nya societetshuset uppfördes 1886 i tidstypisk nyrenässans. Utsmyckande snickeridetaljer och verandor i två våningar tillhörde stilepoken.

Bebyggelse och anläggningar som karaktäriserar olika historiska skeden och verksamheter som är viktiga för Marstrands kulturmiljö.

ANTI-KVARISK BYGG- NADSBESKRIVNING VARMBADHUSET - BÅTELLET

KURBAD

Varmbadhuset var den viktigaste byggnaden på badorten. Kurbaderna kunde tas med olika tillsatser som tång, tallbarr, mineraler eller gytta. Även olika duschbehandlingar fanns. På varje badort fanns en badläkare som vid badgästernas ankomst ordinerade lämpliga kurer.

MARSTRANDS VARMBADHUS

Varmbadhuset på Marstrand är den äldsta av badortsepoken bevarade byggnad. Ursprungligen fanns en välkomnade entréhall, uppskattningsvis

tjugo mindre rum för karbad, duschar, dagrum, tvätttrum, förråd, en större värmecentral och badläkarens mottagningsrum med kontor.

Byggnaden uppfördes med ett vattenburet värmesystem med en större värmecentral placerad i den ursprungliga utbyggnaden på baksidan. Värmepannan eldades genom en gjutjärnslucka i ytterfasaden (som fortfarande finns kvar). När vattnet var varmt pumpades det ut i värmesystemet och upp till vindsvåningen där vattnet manuellt blandades till rätt temperatur, enligt badläkarens ordination. Kaminer eller kakelugnar fanns ursprungligen för att värma upp varmbadhuset. Detta motiveras av äldre fotografier som visar flera skorstenar.

En stenlagd vattenkanal med stenvalv under husgrunden användes för att föra in friskt och salt havsvatten i byggnaden till kurbaderna. Vattenkanalen med valv finns fortfarande kvar.

Varmbadhuset med äldre färgsättning och troligen den ursprungliga taktäckning med skiffer i rutmönster eller fjälltäckt zinkplåt.

Marstrands varmbadhus och kallbadhus omkring sekelskiftet 1900.

KALLBADHUSET

Marstrands kallbadhus låg strax norr om varmbadhuset. Kallbadhuset hade en avgränsad herr- och damavdelning och var uppförd i tidens rådande träarkitektur. Det var byggt som flottar ut i havet kompletterad med träpålar. Bassängerna var omgivna av omklädningshytter och markerade hörntorn. Eftersom det var särskilt utsatt för väder och vind ersattes vanligtvis kallbadhus flera gånger med nybyggen. Det senaste kallbadhuset förstördes under en kraftig storm 1969.

BÅTELLET IDAG

Marstrands varmbadhus drivs idag som vandrarhem med konferens, simhall, bastu, behandlingsrum, aktivitetsrum och Restaurang Drott. Byggnaden inrymmer tjugo rum uppdelade på sexton fyrbäddsrum och fyra tvåbäddsrum. Säsongsvis bedrivs vattengymnastik, simskola och olika träningsformer och aktiviteter i huset. Receptionen, simhallen, aktivitetshallen och Restaurang Drott med café ligger på bottenvåningen. I restaurangens matsal har man en vacker utsikt över norra inloppet och Marstrandsfjorden. På övre våningen där vandrarhemsrummen är belägna finns ett stort allrum, konferensrum och kök.

KRONOLOGI

1858 Varmbadhuset i Marstrand uppförs av Marstrands badbolag. Fasaden var troligtvis ursprungligen färgsatt i andra kulörer än idag. Interiöra snickerier som lister, spegeldörrar och foder bär spår av en äldre grå samt beige kulör, troligen tidstypiskt tillsatt med pigmentet grön umbra.

1887-1907 Byggnaden genomgick sannolikt en större renovering i samband med Kung Oscar den II:s årliga besök. Fotografier visar exteriöra snickeridetaljer med en färgsättning som kontras-

terade mot fasaden. Panelen hade en ljusare kulör medan fönsterbågarna var mörka och foder och lister var mellanmörka. Fönstren var överkantshängda. På foton från denna tid syns också att taket var täckt med skiffer lagt i rutmönster. Äldre takskiffer finns sparade i grunden.

1908 Vattenbassängen belägen under A-hallen byggdes.

1920-30-tal Flygeln på nordöstra gaveln byggs till under denna tid. El och WC installeras.

1940-50-tal Omläggning av tak. På fotografier syns ett falsat grönt plåttak på frontespisen samt ett tak som påminner om ett korrugerat eternittak.

1960-70-tal Kungälv's kommun blir ny ägare till byggnaden. Byggnaden genomgår en interiör genomgripande renovering då den byggs om till vandrarhem med badavdelning. Utomhusbassängen byggs. Väggar och tak gipsas och målas. Golv i badavdelningen läggs med klinkers och flera golv får linoleummattor. Avlopp, vatten och elsystem moderniseras. En yttre renovering genomförs. Taket läggs om med tvåkupigt lertegel. Fönstren byggs om till kopplade bågar med äldre ytterbågar. Byggnaden kompletteras med nya ytterdörrar.

1990-tal Yttre renovering. Bohusläns museum är med under arbetet. Ny exteriör färgsättning.

1995 Aktivitetshallen uppförs i bottenvåningen mellan värmecentralen och flygeln på baksidan.

1999 Simhallen byggs in med tak, väggar och fönster efter ritningar av ABAKO arkitekter.

2011 Båtellet får nya fastighetsägare. Claes-Göran Nilsson och Anders Hedin. Kommunen äger 10 procent med anledning av skyddsintresset.

Båtellets huvudfasad i nordost, med den inbyggda simhallen.

ARKITEKTONISKA UTTRYCK

Under 1850-talet, tiden då varmbadhuset uppfördes, befann man sig i en brytningstid där det äldre hantverksmässiga byggandet och det nya maskintillverkade möttes.

Arkitekturen visar tidens rådande träarkitektur med inslag av den annalkande schweitzerstilen som förespråkade en mer varierad och artikulerad fasadutformning.

Vindsvåningen har en stående locklistpanel dekorerad med rundbågeform och avslutande spetsdekor

Enkelt, rakt listverk

Pardörr av trä med spegelfyllningar och naturstenstrappa

Fotbräda

Plåtinklädda skorstenar

16

Hänggränna och stuprör av modern plåt

Småruitsindelat fönster

Takfot med figursågade taktassar och taksprång på ca 60 cm

Vindskivor av trä

Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel

Sockel av kallmurad skiffersten

Fasad med fjällpanel

Panelavdelande listverk i anslutning till fönster dörrar och knutar

Hyvlad fjällpanel målad i ockragult.

Fönster och dörrar är målade i kromoxidgrönt

Frontespis med trelufts-fönster och sadeltak

Huvudentré med kalkstentrappa. Höga tvålufts-fönster av trä med korspost och tvärspröjsar. Målade fönsterbleck av plåt. Glasad modern pardörr av trä.

Varmbadhusets relativt enkla och symmetriska uppbyggnad tillsammans med den rektangulära, långsmala planformen ger varmbadhuset ett institutionsliknande utseende.

1850-talets arkitektur är välbevarad i originalbyggnadens exteriör som i stort sett är ursprunglig eller från 1800-talets slut. Interiört är delar av snickerierna samt takstolskonstruktionen ursprunglig.

INTERIÖR BESKRIVNING

Ursprungliga ritningar över varmbadhuset har tyvärr ej funnits att tillgå. Trots detta har det varit möjligt att genom studier i byggnaden samt genomgång av senare uppförda uppmättningsritningar, förslag och fotografier få en uppfattning om hur det ursprungligen såg ut och vilka förändringar som byggnaden genomgått.

Grund och stomme

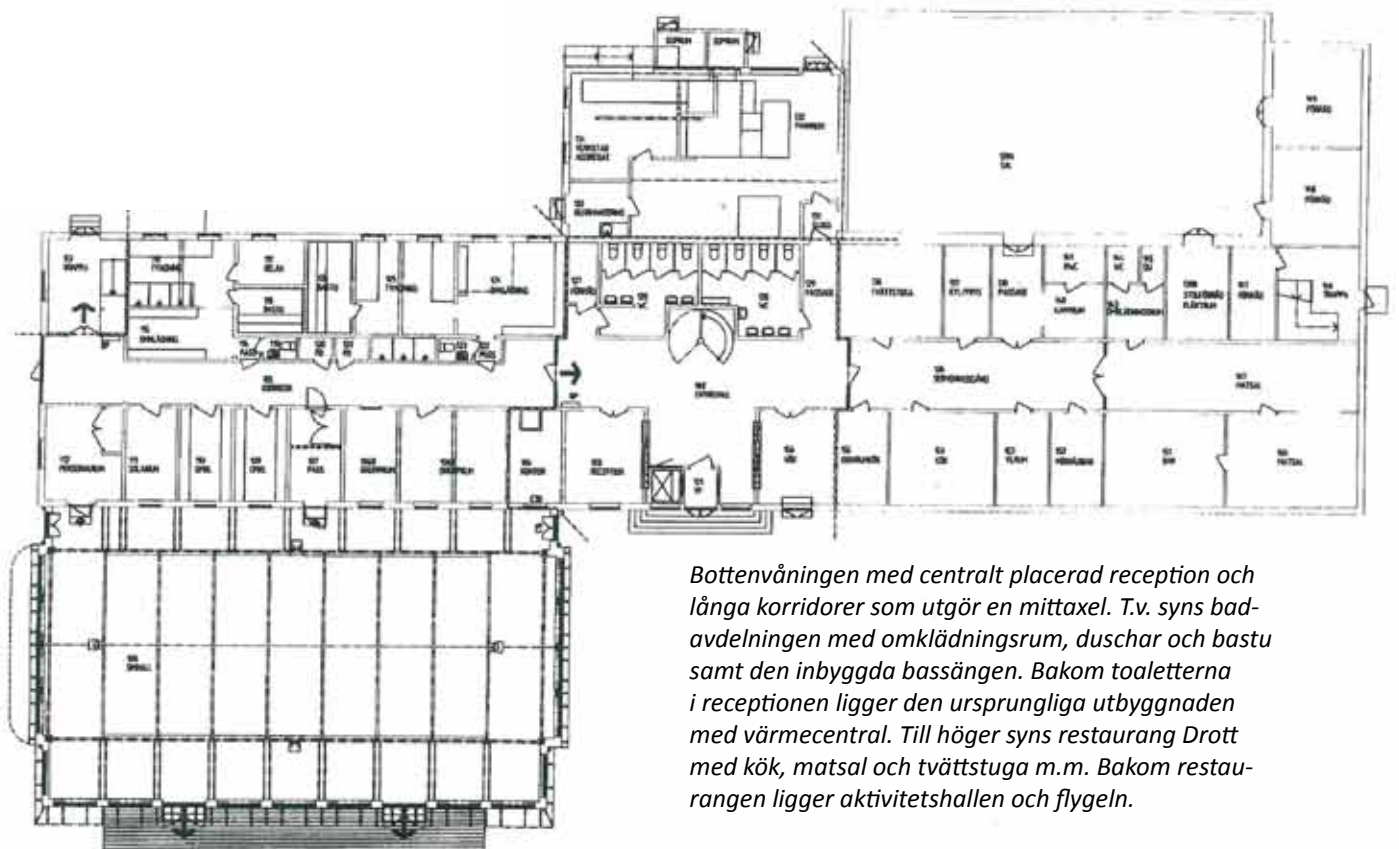
Varmbadhuset är byggt på en kallmurad torpargrund. Träkonstruktionen står på hörnstenar av skiffer som har den bärande funktionen. Stensockeln är grundad på den gamla havsbotten. I grunden finns den gamla kallmurade havsvattenkanalen med stenvalv kvar. Dräneringen är utformad så att vatten ska rinna mot kajen ner i havet. Stommen är uppförd av trä, troligtvis som regelverk med stående och liggande bräder, klädd med papp och ytterpanel. Grunden har förstärkts under senare renoveringar.

Havsvattenkanalen och valv av natursten.

Receptionen med äldre gjutjärnsradiatorer.

Bottenvåningen med centralt placerad reception och långa korridorer som utgör en mittaxel. T.v. syns badavdelningen med omklädningsrum, duschar och bastu samt den inbyggda bassängen. Bakom toalettarna i receptionen ligger den ursprungliga utbyggnaden med värmecentral. Till höger syns restaurang Drott med kök, matsal och tvättstuga m.m. Bakom restaurangen ligger aktivitetshallen och flygel.

Takstolarna på övre våningen är del av konstruktionen och har ett synligt bjälksystem.

Planlösningen

Varmbadhuset har en lång, utbredd, rektangulär plan med en ursprunglig utbyggnad med värme-central mot sydväst samt en centralt placerade frontespis på framsidan. Tillbyggda delar finns både på fram- och baksidan.

Huvudentrén är placerad i nordost med ett modernt glasat vindfång som övergår i den större entréhallen med reception och toaletter. En modern spiraltrappa är centralt placerad och leder upp till övre våningsplanet. Receptionen var ursprungligen belägen på den motsatta sidan av rummet.

I bottenvåningens sydöstra del inryms badavdelningen, med omklädningsrum, bastu, duschar och en simhall. Denna del av byggnaden domineras av en lång korridor med rum på båda sidor. Här fanns ursprungligen ca sexton badrum med karbad och duschar. Ytskikten är idag moderna med linoleummattor och trä samt klinkers på golven, skivmaterial på väggar och tak. Flera av dörrarna med foder är troligen ursprungliga medan några är utbytta för att efterlikna de gamla.

Mot nordväst inryms idag café och Restaurang Drott. Även denna är uppbyggd med en korridor i mitten som avslöjar den ursprungliga planlösningen och användningen.

Korridoren i badavdelningen.

Den inbyggda simhallen med bevarad ytterpanel synlig.

Matsalen med äldre snickerier, fönster och äldre trägolv.

Baren med ursprunglig pärlspåntspanel.

Den tillbyggda aktivitetshallen på baksidan.

Här finns diskrum, kök, tvättstuga, strykrum, omklädningsrum, toaletter, värmecentralen, restaurangens matsal och bar samt en senare tillkommen flygel och aktivitetshallen. Under aktivitetshallen finns en lågreservoar för vatten.

Övre våningen är inredd med vandrarhemsrum och toaletter i två långsmala korridorer samt ett stort centralt placerat allrum med kök och en större Konferenssal mot baksidan i väster.

Övre våningen med det dominerande stora allrummet med trappan, frontespis och omfattande träbalksystem.

Konferensrummet med fönster mot baksidan i sydväst. Synlig takstolskonstruktion.

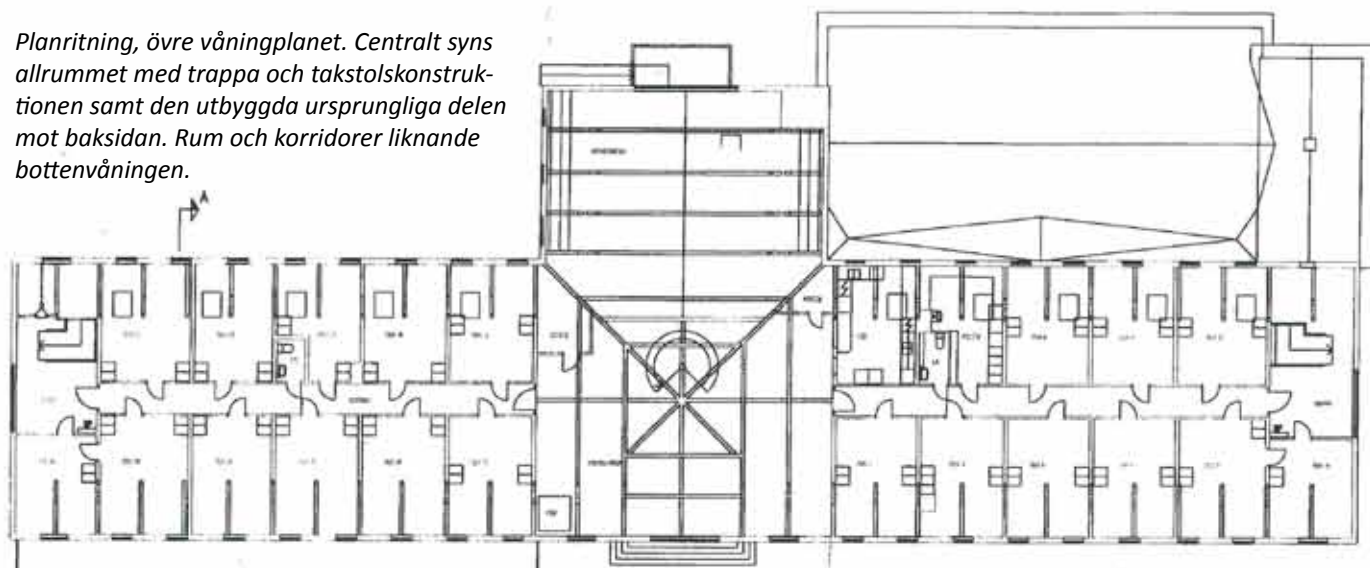

Ett av fyrbäddsrummen med takstol mellan fönstren, mot nordost.

Köket med modernt takfönster.

Planritning, övre våningplanet. Centralt syns allrummet med trappa och takstolskonstruktionen samt den utbyggda ursprungliga delen mot baksidan. Rum och korridorer liknande bottenvåningen.

På de båda gavlarna finns mindre uppehållsrum varav det nordvästra har en fantastisk utsikt mot norra inloppet och Marstrandsfjorden.

Ursprungligen användes vinden för att blanda vattnet till rätt temperatur och transportera ner det till varmbadhuset. Inredningen och ytskikten är, förutom de ursprungliga takstolarna, från ombyggnader på 1960-70- och 80-talen.

ANTI-KVARISKA KOMMENTARER

Golv och snickerier

Golvet i restaurangens matsal består delvis av det äldre trägolv med kraftiga tiljor. Idag är det täckmålat i grått eller lackat men ursprungligen var det ett traditionellt skurgolv. Flera profilerade golvsocklar i bottenvåningen är ursprungliga, likaså fodersocklar, enkel- och pardörrar med fyllningar och dörrfoder samt brädklädda tak med hålkälslistor, samtliga typiska för 1850-talet. Sammantaget är tretton av fyllnadsdörrarna på bottenvåningen i originalutförande. Flertalet trycken är dock utbytta. I restaurangen finns en äldre pärlspåntspanel bevarad. Denna är idag täckmålad i vitt, liksom övriga snickerier. Ursprungligen var den målad i en varm grå kulör.

Fönster, beslag och fönsterglas

Ursprungligen hade fönstren lösa ytter- och innanbågar. Flertalet ytterbågar från sekelskiftet är bevarade. I samband med kungens återkommande besök renoverades troligen byggnaden och fönstren byttes då till tidstypiska tvåluftsfönster med korspost. Något enstaka fönster är utbytt i sin helhet under senare tid. Ett par av de ursprungliga fönsterbeslagen finns kvar, bl. a. på fönstren i matsalen. Beslagen är gjutna med hasp och stjärthake inslagen i karmen. Några fönster har öglor på haspen. De flesta är ersatta med moderna av stål. Ytterbågarna på norra gaveln är förstärkta med ursprungliga hörnjärn. Fönsterglasen är i stort sett ersatta med moderna planglas. Ursprungligen var de av munblåst glas som var tunt, klart och gnistrande med ojämnheter.

Inredning

I entréhallen finns två äldre större gjutjärnsradiatorer med rutmönster bevarade. Övrig inredning är ej bevarad i entréhallen.

Golvsockel, fodersockel dörrfoder, tröskel och pärlspåntspanel i hantverksmässigt utförande från 1858.

Ursprunglig takpanel med svagt profilerade kanter samt taklist från 1858.

Fönster med ursprunglig hög ytterbåge ned mitt- och tvärpost samt vertikala spröjs från 1858.

Trappor

Trapporna vid entréerna är troligtvis ursprungliga av kalksten och granit.

Ytterdörrar

Ytterpardörren vid huvudentrén är utbytt under senare tid men pardörrarna på baksidan är troligen ursprungliga fyllnadsdörrar av trä. Samtliga målade i kromoxidgrönt.

Skorstenar

Flera av de ursprungliga skorstenarna är rivna. På äldre fotografier syns sex mindre skorstenar med kröningslister samt en hög, rund tegelmurad skorsten till värmecentralen. Under den senaste renoveringen kläddes skorstenarna med plåt.

Synliga takstolar och dolda originalyttskikt

Allrummet, konferensen och vandrarmrummen på övre våningen domineras av den ursprungliga synliga takstolskonstruktionen med sitt omfattande träbalksystem.

Något att tänka på inför framtida renovering eller ombyggnad är att det sannolikt finns kvar delar av flera originalyttskikt under befintliga golv, väggar och tak. Eventuellt finns återanvänt virke i stommen och snickerier från det äldre societets- och varmbadhuset.

TIDSTYPISK UTFORMNING

- Varmbadhuset är uppfört i en tidstypisk träarkitektur från 1858 med eventuella förändringar genomförda på 1880-talet. De symmetriska fasaderna artikuleras genom ytterpanelens variation med fjällpanel i kombination med en stående locklistpanel, panelavdelande listverk och figursågade lister och taktassar.
- Konstruktiva byggnadsdelar framhävs med listverk vilket tidigare förstärktes genom en färgsättning i avvikande mörkare kulörer.
- Kallmurad sockel av skiffer och trappor av kalksten.
- Mittaxeln markeras av frontespis på huvudfasaden.
- Höga tvåluftsfönster av trä med mittpost och korspost av trä, indelade med vertikala tvärspröjsar.

Ursprunglig fyllnadsdörr med profilerade lister och foder från 1858.

Ursprungligt treluftsfönster med mittposter, ytter- och innerbåge från 1858.

- Ytterpardörrar av trä med spegelfyllnader.
- Utskjutande takfot med dekorativt utformade taktassar.
- Små vindsfönster som ursprungligen gav illusion av att byggnaden hade två våningar.
- Delar av interiörens snickerier i bottenvåningen är ursprungliga och hantverksmässigt tillverkade i grövre dimensioner med profileringar.
- I ytterfasaden på baksidan finns den gamla gjutjärnsluckan till värmepannan bevarad.
- Ursprungliga delar på övre våningen består av den synliga takstolskonstruktionen.

ANALYS

KULTURMILJÖVÄRDEN KUNGSPLAN

Marstrands speciella blandning av bebyggelse som härrör från handel, sjöfart, fiske och badortsliv är unikt för Sverige. Stora påkostade villor har uppförts och den äldre bebyggelsen har utsmyckats med verandor och snickeridetaljer, allt enligt badortsepokens förebild och rådande arkitektoniska stilideal.

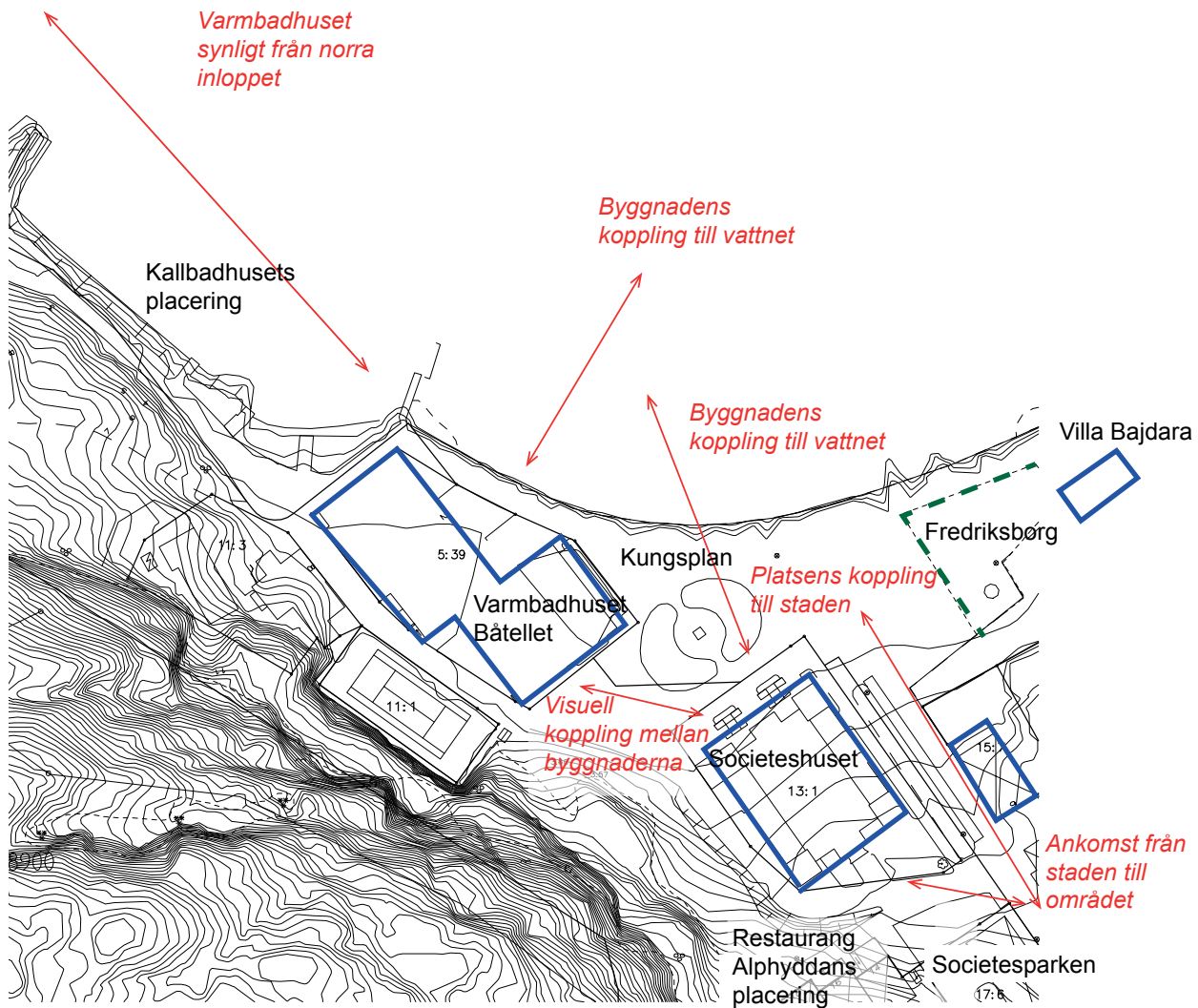
Badortsepoken har bidragit till att tillhörande publika byggnader uppförts i staden såsom varmbadhus, societetshus, hotell, pensionat och restauranger. Dessa byggnader gav bebyggelsemönstret på Marstrand en ny större skala och ett förändrat arkitektoniskt uttryck. Varmbadhuset och societetshuset är två av institutionsbyggnaderna som uppfördes under badortsepoken. De båda byggnaderna präglar dagens Kungsplan i sin helhet. Byggnader av denna volym samt arkitektoniska uttryck var nya tillägg i Marstrands karaktär. Utredningsområdets centrala delar, Kungsplan, utgör centrumpunkten för badortsepokens glansdagar.

Byggnaderna och dess ursprungliga verksamheter speglar det stora sociala skiktningar som fanns i samhället under denna tid. Den bevarande bebyggelsen på platsen såsom varmbadhuset, societetshuset och Villa Bajdara är av stort socialhistoriskt intresse och visar med sin existens en epok med stort ekonomihistoriskt värde.

Området kring Kungsplan har förändrats. Bakom societetshuset låg Societetsparken omgiven av både restaurang Alphyddan och Schweizeribyggnaden, här fanns en musikpaviljong och en bit bort fanns en kägelbana vid St Erikspark. Här fanns det gamla kallbadhuset som revs efter stormen 1969. Det är viktigt att platsens koppling till staden och vattnet kan behållas. Kungsplan är och har även tidigare varit en öppen plats. Låga blomsterplaneringar har tidigare skapat trivsel framför societetshuset men i övrigt har platsen varit öppen ut mot havet. Denna öppna obebyggda yta är viktig att bevara då de förhållandevis storskaliga byggnadernas monumentala framtoning ut mot vattnet bör bevaras.

Miljön bakom societetshuset är idag mycket förändrad, Societetsparken är ett minne blott.

Viktiga samband och siktlinjer i området kring Kungsplan.

- Viktiga stråk och visuella kopplingar
- Kulturhistoriskt viktiga byggnader
- Militär bastion

Societetsparken något år kring sekelskiftet 1900. Musikpaviljong till höger och Alphyddans veranda skymtar till vänster i bild.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

- Varmbadhuset och societetshuset är två mycket viktiga representanter för Marstrands badortsepok. Därigenom utgör de en mycket viktig del av riksintresset.
- Samspelet mellan varmbadhuset och societetshuset med Marstrands bebyggelse i övrigt är av stort kulturhistoriskt värde.
- Byggnaderna är viktiga inslag på Kungsplan och hur man upplever platsen både från Långgatan, kajpromenaden och havet.
- Trots flera förändringar innehar byggnaderna välbevarade och autentiska exteriörer och delar av interiörer bevarade. Byggnaderna har både höga arkitekturhistoriska såväl som socialhistoriska värden.
- Societetshusets monumentala formspråk står i kontrast till varmbadhusets lågmälda utformning. De olika arkitektoniska formspråken förstärker byggnadernas skilda funktioner. Arkitekturen skapar en möjlighet att avläsa byggnadernas ursprungliga användning.

Mötet mellan Kungsplan och bakomliggande bebyggelse.

Utblick över Kungsplan mot väster från kajpromenaden med societetshuset och varmbadhuset.

Gavelfasad med ursprunglig fasad- och snickeridetalljer.

Byggnadens baksida med utbyggd flygel och byggnad för A-hallen.

Varmbadhusets ursprungliga exteriör med frontespis.

Utblick över Kungsplan med Oscar II byst utförd av skulptör Edvard Brambeck.

REKOMMENDATIONER

KUNGSPLAN OCH NY KURBADSBYGGNAD

- Ny kurbadsbyggnad bör harmoniera med Marstrands bebyggelsekaraktär såsom trästad.
- Volymen på en ny kurbadsbyggnad är av stor betydelse för platsens karaktär. Volymen på ny byggnad bör anpassas till sitt sammanhang.
- Ny kurbadsbyggnad ska inte dominera platsens karaktär.
- Båtellet/varmbadhuset ska inte skymmas i sin helhet från Marstrands norra inlopp.
- Ur kulturmiljösynpunkt är det positivt om den nya byggnadens funktion är avläsbar i dess gestaltning.
- Stor vikt bör läggas på samspelet mellan övriga byggnader på platsen.
- Förändringar och tillägg på platsen ska göras med stor varsamhet och hänsyn till platsen och befintliga byggnaders karaktär.
- Byggnader och fasta anläggningar är inte lämpliga att uppföra framför Båtellet/varmbadhuset eller societetshuset. Byggnadernas monumentala läge ut mot vattnet är av största betydelse för platsens karaktär.

BÅTELLET

Exteriör

Huvudfasad med frontespis och entré samt gavlar är viktiga att bevara.

Fasaddelar viktiga att bevara:

- Naturstenstrappor
- Stensockel
- Ytterpanel, med fjällpanel och locklistpanel, listverk och figursågade detaljer
- Takfotens utsprång och figursågade taktassar
- Äldre fönsterytterbågar och fönsterbeslag
- Äldre entrédörrar
- Sadeltaken

- Gjutjärnsluckan i fasad på baksidan
- Eventuellt äldre skyltar på fasaden

Interiör

Delar av interiörens fasta inredning, delar av planlösningen och synlig stomme är viktiga att bevara.

Interiör viktig att bevara:

- Bottenvåningens ursprungliga planlösning med entréhall, mittaxlar i båda riktningar med mindre rum placerade mot Kungsplan.
- Den stenlagda havsvattenkanalen med stenvälv i grunden.
- Äldre och ursprungliga snickerier: Trägolvtäckningar, golvsäckar och fodersäckar.
- Fönster- och dörrfoder samt spegeldörrar. Pärlspontspanel på väggar och trätak med lister i restaurangen. Den synliga trätakstolen med bjälksystem.
- De båda äldre gjutjärnsradiatorerna i entréhallen.
- Eventuella underliggande originalyttskikt i form av trägolvtäckningar och vägg- och takpaneler.

Framtida förändringar

Exteriör

Framtida förändringar bör ske på baksidan av byggnaden. Här finns sedan tidigare två tillbyggnader, A-hallen och flygeln. Taket har kompletterats med takfönster. Det är viktigt att bevara och kunna avläsa den ursprungliga byggnadsdelen på baksidan. På framsidan kan eventuellt den senare tillkomna byggnaden för simbassängen avlägsnas, den är reversibelt utförd utan ingrepp i den ursprungliga byggnaden. Detta skulle innebära ett återskapande av huvudfasaden.

Interiör

Framtida förändringar interiört bör ske med de äldre och ursprungliga snickerierna som förlaga. De mindre rummen mot Kungsplan i både restaurang- och badavdelningen bör fortsättningsvis kunna avläsas. I rummen mot baksidan samt på ovanvåningen finns stor möjlighet till förändring då de till stor del redan är ombyggda.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Statens fastighetsverks hemsida www.sfv.se, om befästningarna på Marstrand

Bohusläns museums hemsida www.vastarvet.se, om Marstrands historia och badortsliv

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet, BeBR

TRYCKTA KÄLLOR

Marstrand igår, bilder från 1/860-1948, David Isitt, Alingsås 1991.

Marstrand, förslag till ändring och utvidgning av stadsplanen för del av Marstrand i Kungälv kommun, Göteborg och Bohus Län, 1980

Planprogram för Marstrand 73:3 Kungälv kommun, samrådshandling 2007-04-11

Så byggdes villan, Cecilia Björk, Lars Nordling, Laila reppen, 2009

Ritningsunderlag från tidigare förändringar under 1970- och 1990-talet. Kungälv kommunens arkiv.

MUNTliga KÄLLOR

Hembygdsföreningen

Anställda på Båtellet och Restaurang Drott

Fastighetsägare

